

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОТЕНЦІАЛУ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Бірюков Д. В.

У статті розглядаються питання застосування комп'ютерних технологій для оптимізації розслідування. Проаналізовано сучасний стан їх використання у криміналістичній методиці. Окреслено шляхи і перспективні напрямки алгоритмізації. Доводиться, що реальні умови для алгоритмізації склали саме комп'ютерні технології. Втім, цей шлях потребує значних зусиль, спрямованих, як на розробку ефективного про грамного забезпечення, так і на формування баз даних і баз знань, що містять криміналістично значиму інформацію.

Ключові слова: інформатизація, комп'ютерні технології, розслідування, алгоритмізація, бази знань, бази даних, інформація.

В предлагаемой статье рассматриваются вопросы применения компьютерных технологий для оптимизации расследования. Проанализировано современное состояние их использования в криминалистической методике. Определены пути и перспективные направления алгоритмизации. Отмечается, что реальные условия для алгоритмизации составили именно компьютерные технологии. Однако, этот путь требует значительных усилий, направленных как на разработку эффективного программного обеспечения, так и на формирование баз данных и баз знаний, содержащих криминалистически значимую информацию.

Ключевые слова: информатизация, компьютерные технологии, расследование, алгоритмизация, базы знаний, базы данных, информация.

This article outline possible ways to optimize investigation process using computer technologies, Current state of their usage in the forensic procedure. The ways and perspective directions algorithmic approach. It is noted that the actual conditions for algorithmic made it computer technology. However, this approach requires considerable effort aimed at developing a software Effectiveness and creation of databases and knowledge bases containing forensically relevant information.

The goal of investigation of crime is due to resolve a significant number of objectives aimed at establishing facilities of the facts and circumstances. In other words, the process of investigation can provide discrete, interrelated system as a solution, but separated tasks, the results of which directly affect the quality and the possibility of solving other and a common purpose of the investigation. Computer technology completely changed our understanding of the work with information and provided such opportunities, which half a century ago could not even dream of.

Computer technologies have the real potential to optimize the investigation, one of the most important areas which are algorithmic.

Information systems that offer the investigating algorithms for solving specific tasks of investigation must be based on real data crimes are investigated and those under investigation (complete and incomplete forensic characteristics), and the system of logic processing should make the knowledge derived from theory and practice investigation.

© Д.В. Бірюков, 2016

Databases should be open to updating and adjustment, and knowledge base - for machine learning.

Algorithms must contain certain pieces aimed at solving partial tasks to establish certain facts objects and their interactions. The computer acts as an "electronic assistant" investigation, but does not replace it. Application of the recommendations proposed in a computer algorithm - a problem investigative, operational employee expert.

Keywords: computer technology, investigation, algorithmic, knowledge base, database, information.

Постановка проблеми. Сьогодні комп'ютерні технології впливають практично на всі сфери нашого життя. Інформатизація суспільства, що базується на цих технологіях, суттєво вплинула на наші уявлення роботи з інформацією, поставивши її на якісно новий рівень. Значна кількість традиційних НТЗ, які служили людству протягом багатьох років, поступилися місцем комп'ютеру. Не стала осторонь і правоохоронна діяльність. І це не випадково. Її ефективність повною мірою залежить від рівня інформаційного забезпечення, від уміння знайти джерела та носії інформації, отримати її, та правильно скористатися для вирішення певних завдань. Однак, сьогодні ще рано говорити про їх повномасштабний вплив на практику розслідування. І, в першу чергу, це відноситься до використання їх можливостей у криміналістичній методиці. А саме в методиках реалізуються досягнення криміналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понад півсотні років оптимізацію процесу розслідування вчені і практики пов'язують з алгоритмізацією. В розробку основ криміналістичних методик суттєвий вклад внесли : Л.І. Аркуша, Р.С. Белкін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, В.О. Коновалова, М.П. Яблоков та інші вітчизняні і закордонні вчені.

Безпосередньо проблемам алгоритмізації розслідування злочинів присвячені окремі наукові праці Є.П. Іщенко, О.С. Шаталова, В.В. Тіщенко, В.А. Журавля, В.Ю. Шепітька та ін. Аналіз наукової літератури свідчить, що, не зважаючи на те, що питання алгоритмізації розслідування останніми роками все частіше стають предметом дослідження, значна низка питань з означеної проблематики залишається не вирішеною, або вирішеною на рівні, що потребує удосконалення.

Формування мети. Мета цієї статті - показати потенційні можливості комп'ютера і сучасних інформаційних технологій в удосконаленні розслідування шляхом їх алгоритмізації.

Виклад основного матеріалу. Інформатизація суспільства активно вторгається в сфери нашого життя. Не змогла вона залишити осторонь і такий різновид людської діяльності, як розслідування злочинів. Не буде перебільшенням сказати, що сьогодні її можливості в конкретній сфері обмежені не потенціалом технічних засобів і операційних систем, а якістю прикладного програмного забезпечення та інформації їх бази даних. Створені людиною, вони покликані надавати їй допомогу у вирішенні завдань, що стоять перед нею. На відміну від інших НТЗ, комп'ютер взяв на себе частину

функцій мозку. Але при цьому, і комп'ютер, і відповідні технології - продукти людської розумової діяльності, що призначені надавати допомогу людям у виконанні певних функцій. Вони цілком залежать від людини, що розробляє алгоритми і реалізує їх в програмному забезпеченні, задає принципи і порядок обробки, а також форми представлення інформації. Від неї цілком залежить обсяг і якість інформації баз і банків даних, що підлягає обробці комп'ютером. "Комп'ютер не змінює закладену інформацію на свій розсуд, а виконує чіткі інструкції, задані програмістом"[1, с. 19]. Зрозуміло, від того, наскільки повно і якісно він виконав попередню роботу, залежить і якість відповіді, яку можна буде отримати в подальшому, при зверненні до відповідної інформаційної системи. Таким чином, нові технології, впливаючи на інтенсифікацію роботи, беруть на себе лише частину функцій людини. При розслідуванні злочинів комп'ютер може виступати в якості електронного помічника слідчого, але ніяким чином не підміняє його. Він може видавати знання у вигляді рекомендацій з тактики проведення слідчих дій, пропонувати для використання тактичні прийоми, послідовність їх застосування з огляду на ситуацію та завдання, але він не може їх застосовувати самостійно. Застосування рекомендацій, запропонованих комп'ютером у вигляді алгоритму, - завдання конкретного слідчого, оперативного працівника, експерта.

Сьогодні комп'ютерні технології впливають на автоматизацію обліково-реєстраційної діяльності. Цифрова фотографія практично повністю витіснила плівкову, а друкарські машинки, які використовувалися слідчими ще два десятиліття тому, поступилися місцем комп'ютеру. Однак, не дивлячись на те, що в рішенні окремих завдань правоохоронної діяльності комп'ютерні технології зайняли надійне місце, ще рано говорити про їх повномасштабний вплив на практику розслідування. О.В. Волохова справедливо зазначає - "... не зважаючи на великі можливості комп'ютера, слідчі сприймають його як допоміжний засіб, що полегшує і скорочує проведення, час і фіксацію слідчих дій ..."[2, с.66]. В першу чергу, сказане відноситься до використання їх можливостей для реалізації досягнень криміналістичної методики і тактики. Адже саме в методиках комплексно реалізуються досягнення криміналістики і практики розслідування. Понад півсотні років оптимізацію процесу розслідування вчені і практики пов'язують з алгоритмізацією. При цьому, зауважимо, що алгоритми цілком залежать від ситуації, що склалася. Одразу ж зауважимо, що питання алгоритмізації серед вчених мають як своїх прихильників, так і тих, хто застерігає від шаблонного підходу в розслідуванні щодо застосування алгоритмів. З цього приводу В.Ю. Шепітько підкреслює, що будь-які "матриці" криміналістики виконують не тільки позитивну, а й негативну роль у пізнанні. У процесі слідчої діяльності слідчий має застосовувати творчий підхід [3,с.9]. Зазначимо, що алгоритмізація може сприяти оптимізації роботи слідчого, але не замінить його, при цьому будь-які алгоритми він використовує осмислено, починаючи з прийняття рішення стосовно того застосовувати запропонований алгоритм чи йти самостійним шляхом, обираючи види слідчо-розшукових дій і їх послідовність у рамках комбінації чи операції. Як говорить Б.В. Щур - "...Наше переконання, має бути розумне поєднання творчого (евристичного) та алгоритмічного (чіткого виконання певних кроків, правил, тощо)"[4, с.320].

Коли мова йде про процес навчання або створення

типової методики, цілком достатньо обійтися розробкою типового алгоритму для розв'язання такої ж типової ситуації. Однак, в практиці розслідування, доводиться мати справу з конкретними ситуаціями. І те, від чого абстрагуються в науці, в практичній діяльності може зіграти ключову роль у встановленні певних обставин і привести до розкриття злочину. Само собою напрошується висновок про необхідність розробки алгоритмів стосовно до різних ситуацій, які виходять за межі типових. З цього приводу слушно зазначає В.А. Журавель - "Для того, щоб процес порівняння був продуктивним, у відповідних криміналістичних методиках необхідно мати максимально вичерпний перелік типових ситуацій"[5, с.254]. Але ж такий підхід приведе до необхідності визначення значної кількості ситуацій і відповідно розробки алгоритмів, що потягне значні витрати праці і збільшення об'ємів інформації. При цьому, у разі отримання непрогнозованого результату на будь-якій стадії застосування, обраний алгоритм треба буде коригувати, тобто, він повинен бути відкритим для навчання. Зрозуміло, що при його обробці у ручному режимі на паперових носіях виконати таку роботу було би просто неможливо. Однак, комп'ютерні технології цілком змінили наші уявлення про роботу з інформацією і надали такі можливості, про які ще півстоліття назад не можна було навіть мріяти. Саме комп'ютерні технології складають умови для розробки алгоритмів.

В.Є. Корноухов говорив, що автоматизована система, якщо передбачити уведення нової інформації і перебудову моделі, буде мати більшу гнучкість і значить відрізнятися ефективністю [6, с.40].

Важливою умовою встановлення певних обставин при розслідуванні злочинів є повторюваність ситуацій, що пов'язані із певними об'єктами та їх взаємодіями, що входять до злочину у якості його складових. При цьому зазначимо, що значна їх частка і проявляється, і повторюється у разі причетності певного об'єкта, незалежно від виду злочину. Це складає умови для створення бази знань, яку можна застосовувати для встановлення певних обставин при розслідуванні, навіть тих злочинів, по яким відсутні методики. Слідчий зможе формувати завдання в інтерактивному режимі, спираючись на реальну ситуацію. Іншими словами, для отримання оптимального алгоритму дій по розв'язанню конкретного завдання розслідування, слідчий повинен сформулювати завдання в режимі реального часу. "Створення та вибір криміналістичних алгоритмів найбільш доцільні на комп'ютерній основі, бо реалізація цієї ідеї є досить трудомістке завдання"[7, с.72] - справедливо відзначають Є.П. Іщенко і Н.Б. Водянова. Але як реалізувати на практиці ідеї алгоритмізації, які дійсно містять реальний потенціал оптимізації розслідування? Звичайно, можна піти шляхом автоматизації існуючих узагальнених методик. В результаті отримаємо типові алгоритми, націлені на вирішення типових завдань у типовій ситуації. Зрозуміло, на запит користувач отримає алгоритм у вигляді рекомендацій загального характеру, що має високий рівень абстрактності. Однак, можна вибрати й інший шлях. Цей шлях пов'язаний з рядом труднощів, які неминучі в реальній ситуації, труднощами, пов'язаними з переходом на новий рівень роботи, на нові технології роботи з інформацією. Тут ми говоримо про створення спеціалізованих експертних (логічних, навчальних) інформаційних систем, бази даних яких формуються інформацією про конкретні розслідувані і нерозкриті

злочини, а бази знань - знаннями, використовуваними для встановлення певних фактів і обставин. Саме їх ми мали на увазі, коли говорили про доцільність формування завдань до системи в інтерактивному режимі. У бази даних таких систем доцільно включати повні (розслідувані) і неповні (що розслідуються) криміналістичні характеристики конкретних злочинів. На необхідність створення такого обліку ще в 1987 році вказував Л.Я. Драпкін [8, с.35]. У такій системі рішення завдань, що виникають на будь-якому етапі розслідування, буде базуватися не на абстрактних (узагальнених, типових) даних, а на даних конкретних злочинів. Ситуація і завдання, які будуть формуватися, будуть мати високий ступінь реалістичності. Результати роботи такої програми можуть бути представлені у вигляді: а) алгоритму дій слідчого (рекомендацій, розроблених з метою вирішення певного завдання); б) встановлення конкретних об'єктів, в тому числі людей, які раніше були причетні до інших злочинів, інформація про яких міститься в базах даних. Зрозуміло, їх результативність зростає за умови інтеграції з існуючими криміналістичними інформаційними системами.

В контексті сказаного відзначимо, що алгоритми, закладені в основу роботи комп'ютерної програми, не слід ототожнювати з алгоритмами розслідування - результатом програмної обробки інформації, яка міститься в базах і банках даних. Якщо перші виступають в якості компонентів програми - в експертних системах вони базуються на базах знань, то другі є продуктом їх роботи і представляють собою систему рекомендацій для вирішення певної задачі розслідування людиною (слідчим).

Пізнання злочину відбувається через пізнання його складових - від часткового до загального. Це відбувається шляхом послідовного рішення завдань з пошуку злочинця, свідків і потерпілих, матеріальних слідів і об'єктів, якими вони утворені, а також інших обставин, які сприяють відновленню справжньої картини події злочину і ролі кожного об'єкта в цій складній системі. Такі завдання також вирішуються шляхом вирішення завдань відносно нижчого рівня. Так В.В. Тіщенко говорить, що "...криміналістична алгоритмізація полягає в розробці криміналістичного алгоритму, спрямованого на вирішення якогось конкретного завдання розслідування (наприклад, встановлення особи потерпілого, виявлення слідів пальців рук на місці події, отримання інформації про злочинця на місці події у відповідній ситуації) [9, с.114]. Як бачимо ситуативний характер носить як весь процес розслідування, так і процеси, пов'язані з вирішенням конкретних завдань щодо встановлення об'єктів і обставин, включаючи завдання, які вирішуються конкретною слідчою дією, експертизою або оперативно-розшуковим заходом. "... В процесі розслідування злочинів слідчий стикається з величезним різноманіттям слідчих ситуацій, - зазначає А.С. Шаталов, - які необхідно адекватно сприйняти, правильно оцінити і грамотно вирішити" [10, с.25].

Таким чином, досягнення мети розслідування злочину відбувається через розв'язання значного числа завдань, націлених на встановлення об'єктів, фактів і обставин. Іншими словами, процес розслідування можна уявити дискретно, як рішення системи взаємопов'язаних, але при цьому відокремлених завдань, результати яких безпосередньо впливають на можливість і якість вирішення інших, і досягнення спільної мети розслідування. Такий стан ставить необхідним розробку алгоритмів для розв'язання задач різного рівня, відносно до ситуації. "Кожна слідча ситуація повинна бути основною для ви-

значення принаймні одного алгоритму розслідування" [11, с.162].

При цьому, програма повинна бути зорієнтована на формування алгоритмів по встановленню об'єктів та їх взаємодій в рамках певного часткового завдання та ситуації, складатися з відносно незалежних фрагментів. Така дискретність, поряд з екстенсивним, має і інтенсивний вплив. Так, інтегровані бази знань, що націлені на встановлення певних об'єктів чи фактів по різних злочинах в єдину систему алгоритмів - її компоненти, стануть універсальними. Вони зможуть формувати алгоритми для користувача по вирішенню часткових завдань розслідування у певній ситуації незалежно від виду розслідуваного злочину. Це стає можливим тому, що властивості та навички об'єктів, які входять до таких баз даних, проявляються в результаті взаємодії, незалежно від діяльності, до якої вони причетні.

Висновки. Підводячи підсумки сказаного, відзначимо:

комп'ютерні технології містять реальний потенціал для оптимізації розслідування, одним з найважливіших напрямків якого є алгоритмізація;

робота інформаційних систем, що пропонують слідчому алгоритми по вирішенню конкретних завдань розслідування, повинна базуватися на реальних даних злочинів, які вже розслідувані та такі, що розслідуються (повних і неповних криміналістичних характеристик), а систему їх логічної обробки повинні складати знання, які добуваються з теорії і практики розслідування. Бази даних повинні бути відкритими для поповнення і коригування, а бази знань - для машинного навчання;

алгоритми повинні складатися з певних фрагментів, що спрямовані на вирішення часткових завдань по встановленню певних об'єктів та фактів їх взаємодій;

комп'ютер виступає в якості "електронного помічника" слідчого, але не замінює його. Застосування рекомендацій, запропонованих комп'ютером у вигляді алгоритму, - завдання слідчого, оперативного працівника, експерта.

Література

1. Литвинов В. А. Информационные технологии в юридической деятельности: Учебное пособие. Стандарт третьего поколения. СПб.: Питер, 2013. - 320 с.
2. Волохова О.В. Организация работы следователя – залог успешного расследования уголовных дел // Значение творческого наследия профессора А.И. Винберга в развитии отечественной криминалистики (к 100-летию со дня рождения): сб. материалов 49-х Криминалистических чтений. М.: Академия управления МВД России, 2008. - С. 62 - 68.
3. Шепітько В.Ю. Пізнавальна діяльність слідчого й "матриці" криміналістики / В.Ю. Шепітько / Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. практ. матеріалів. - Х.: Право. 2006. - С. 6 - 12.
4. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: Монографія. - Х.: Харків юридичний, 2010. - 320 с.
5. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : Монографія / В.А. Журавель. - Х.: "Апостіль", 2012. - 304 с.
6. Корноухов В.Е. О двух подходах к алгоритмизации процесса расследования // Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия: межвуз. Науч. Сб. -Уфа:

Баш.ун-т., 1989. - С. 39 - 48

7. Ищенко Е.П., Водянова Н.Б. Алгоритмизация следственной деятельности: Монография / под ред. докт. юрид. наук, засл. деятеля науки РФ, проф. Е.П. Ищенко. М.: Юрлитинформ, 2010. - 304 с.

8. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций: Монография. Свердловск: Изд-во Урал.ун-та, 1987. - 164 с.

9. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія // Одеська національна юридична академія. - О.: Фенікс, 2007. - 260 с.

10. Шаталов А.С. Криминалистические алгоритмы и

программы. Теория. Проблемы. Прикладные аспекты. (Научное издание). М.: Лига Разум, 2000. - 252 с.

11. Возгрин И.А. Криминалистическая методика. Минск. 1983. - 280 с.

Бірюков Д. В.,

ад'юнкта кафедри загальноюридичних дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх
справ ім. Е.О. Дідоренка

Надійшла до редакції: 26.03.2016

УДК 343.98

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Калугін В. Ю.

У статті розглянуто проблеми застосування спеціальних знань у галузі психології, залучення спеціаліста-психолога під час досудового розслідування, в ході застосування психологічного впливу при проведенні гласних та негласних слідчих (розшукових) дій. Особливості психологічного забезпечення проведення огляду, обшуку, слідчого експерименту, допиту неповнолітнього, потерпілого, складання психологічного портрету злочинця та використання психологічних знань при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій

Ключові слова: спеціальні знання психології, психологічний вплив, подолання протидії, психологічний портрет злочинця, слідчі (розшукові) дії,

В статье рассмотрены особенности применения специальных знаний в области психологии в ходе уголовного производства, в части психологического воздействия при проведении гласных и негласных следственных (розыскных) действий, участия специалиста-психолога на досудебном следствии. Особенности психологического обеспечения проведения осмотра, обыска, следственного эксперимента, допроса несовершеннолетнего, потерпевшего, составления психологического портрета преступника и использования психологических знаний при проведении негласных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: специальные знания психологии, психологическое воздействие, преодоления противодействия, психологический портрет преступника, следственные (розыскные) действия.

In the article the features of application specific knowledge in the field of psychology in the course of criminal proceedings.

The characteristic features of tactics. associated with the use of psychological agent that uses the investigator in collecting evidence during the investigation.

The attention that in determining the tactical features of the preparatory work and the stage of overt and covert investigation (investigation) activities, of particular importance is the use of knowledge in the field of psychology by bringing expert-psychologist. On the basis of the psychological data type traits interrogated, specialist psychologist advises the investigator's choice of the initial direction of the interrogation, provides assistance in establishing psychological contact with the interrogators drawing a psychological portrait of a

criminal, makes recommendations on the definition of measures of psychological influence on people who take part in the investigation (investigation) activities.

The features of psychological support of the investigation (investigative) Action - inspection, search, investigative experiment, the juvenile interrogation, the victim and using the results of the psychologist during the covert investigation (investigation) activities.

Key words: special knowledge of psychology, psychological effects, overcome resistance, a psychological portrait of a criminal investigation (investigative) action.

Одним із чинників, який ефективно впливає на діяльність слідчого у частині планування, визначення відповідної стратегії і тактики поведінки під час підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, є використання спеціальних знань психології. Психологія дає можливість контролювати пізнавальні, вольові, емоційні процеси - мовні інтонації, жести, міміку, пантоміму, емоційно-ситуативні реакції, керувати цими процесами, і як результат - можливість слідчого правильно приймати процесуальні та тактичні рішення.[1, 22]

Встановлення обставин кримінального правопорушення, фактів, дій, які мають відношення до нього, в багатьох випадках можливо тільки в ході спілкування слідчого з потерпілими, свідками. При відтворенні фактів, суджень, висновків про обставини конкретного злочинного діяння, у таких осіб відбуваються складні психологічні процеси відновлення в пам'яті можливо забутих обставин. Для чого їм необхідно надавати певну допомогу, яка характеризується застосуванням психологічного впливу.

Окремі аспекти застосування в слідчій діяльності спеціальних знань у галузі психології розглядало багато вчених-юристів, насамперед Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, В.Л. Васильєв, В.Є. Емінов, П.П. Іщенко, Ю.Б. Ірхін, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.М. Махов, В.О. Образцов, О.Р. Ратинов, Б.В. Романюк, О.Р. Россинська, Ю.В. Чуфаровський, Г.Г. Шиханцов та інші.

Однак, проблеми, які виникають в ході кримінального провадження, особливо під час визначення тактичних особливостей на підготовчому та робочому етапі проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, зумовлює необхідність подальшого вивчення та розроблення шляхів вдосконалення напрямів використання елементів психології в ході досудового розслідування.